

1.01 Izvirni znanstveni članek

UDK 322(497.4-14)"1945/1955"

929 Bajt A.

prejeto: 9. 12. 2006

Marija Čipić Rehar

mag. zgodovine in dipl. etnologinja, Nadškofijski arhiv Ljubljana, Krekov trg 1, SI-1000 Ljubljana
e-pošta: marija.nsal@siol.net

Anton Bajt – njegova vloga v povojnem dogajanju v katoliški Cerkvi na Primorskem

IZVLEČEK

V članku je predstavljeno življenje in delo primorskega duhovnika Antona Bajta. V ospredje je postavljeno njegovo delovanje od konca vojne do srede petdesetih let, ko se je preselil v Ljubljano na novo delovno mesto. Delo in prizadevanja Antona Bajta so vodila predvsem k dobrim odnosom med državo in primorskimi duhovniki. Ključno vlogo pri posredovanju je v občutljivih časih po vojni odigral Bajt, ki pa je žal na koncu ostal brez podpore obeh in je moral za nekaj časa zapustiti cerkvene vode pa tudi slovenske oblasti mu niso namenile nobene pomembnejše vloge.

KLJUČNE BESEDE

odbor duhovnikov članov OF, Cirilmetodijsko društvo, Primorska, katoliška cerkev, ekskomunikacija

SUMMARY

ANTON BAJT – HIS ROLE IN THE AFTER-WAR EVENTS IN THE CATHOLIC CHURCH IN PRIMORSKA

Presented in the article is the life and work of the priest from Primorska Anton Bajt. Pointed out is his activity from the end of World War II to the middle of the 50ies when he moved to Ljubljana to his new post. The work and endeavours of Anton Bajt lead above all to good relations between the state and the priests of the Primorska region. Bajt played the key role in mediation in the sensitive after-war time; unfortunately, in the end he remained without support of the both sides and had to retire from the Church for some time, and neither did the Slovene authorities assign him for any significant role.

KEY WORDS

Committee of members of OF priests, Ciril-Method Society, the Primorska region, Catholic Church, excommunication

Anton Bajt – duhovnik v času fašistične oblasti

Življenjska pot Antona Bajta se je začela 19. januarja 1913 v Tolminu v kmečki družini. Po končani italijanski klasični gimnaziji v Tolminu je nadaljeval šolanje v bogoslovju v Gorici in bil 26. januarja 1936 posvečen v duhovnika. Svoje prvo duhovniško službo je nastopil kot kaplan v župniji Cervignano del Friuli, ki pa je bila izključno italijanska župnija, zaradi česar so primorski slovenski duhovniki protestirali in Bajt je bil julija 1936 premeščen v Šmarje na Vipavskem kot župnijski upravitelj. Čez dve leti je bil imenovan za župnika v isti župniji in je tam ostal vse do srede petdesetih let.¹

V času službovanja v Šmarjah pod italijansko oblastjo se je večkrat spopadal s pritiski fašističnih oblasti glede italijanizacije verskega življenja. Duhovniki so bili prisiljeni popustiti in uvesti italijanski jezik, včasih pa se je nadškof Carlo Margotti² zavzel zanje in jim dovolil, da pri dušnopastirskem delu uporabljajo tisti jezik, ki ustreza vernikom.³ Tako se je Margotti leta 1940 zavzel za Bajta, ki je prejel ukaz rihemberskega župana in tamkajšnjega fašističnega tajnika, da mora opravljati bogoslužje v italijanskem jeziku.⁴

Težave in spori s fašističnimi oblastmi so vodile

tako Bajta kot vse primorsko prebivalstvo k močni želji po odcepitvi od Italije in po združitvi z matično domovino. Tako je tudi Bajt pokazal simpatije do NOB in je v njem sodeloval že od julija 1942, 9. septembra 1943 pa je postal član in verski referent Narodno osvobodilnega odbora (NOO) za Slovensko primorje. V tej funkciji je tudi pošiljal duhovnikom okrožnice, v katerih je pozival k sodelovanju s partizanskim gibanjem. Poleg tega se je udeležil velikega zborovanja 30. julija 1944 v Branici, ob razvitju pa je tudi blagoslovil vojno zastavo Bazoviške brigade 6. septembra 1944 v Mlakah pri Štanjelu.⁵

Ob koncu vojne je bil Bajt še vedno dejaven v partizanskem gibanju, kajti na Primorskem je bilo dogajanje na lokalni ravni še vedno močno povezano s Cerkvijo in njenimi značilnostmi. Kot je bil pred vojno na vseh pomembnih slovesnostih udeležen župnik, tako so se duhovniki tudi po vojni udeleževali raznih slovesnosti.⁶ Tudi partizani in člani Komunistične partije (KP) so se še udeleževali verskih obredov brez pomisleka. Tako je bil 8. julija 1945 na Brjah praznik sv. Cirila in Metoda z mašo, ki jo je vodil Bajt. Pri maši so bili prisotni tudi vojaki, po maši pa je sledil miting in kulturni program z deklamacijami.⁷

Proslava Bazoviške brigade na Mlakah pri Štanjelu 6. septembra 1944. V ospredju je Anton Bajt, ki blagoslavlja zastavo (Zapuščina Antona Bajta).

¹ PSBL, 1, str. 30–31.

² Carlo Margotti, enajsti goriški nadškof (Alfonsine pri Faenzi, 22. 4. 1891 – Gorica, 31. 7. 1951).

³ Tavano, C. Margotti e la chiesa goriziana, str. 120.

⁴ Žokalj-Jesih, *Bili so Čedermaci*, str. 235–242.

⁵ PSBL, 4, str. 357.

⁶ *Na Nanosu smo bili*, Primorski dnevnik, 12. 6. 1946.

⁷ *Praznik sv. Cirila in Metoda v Brjah*, Soški tednik, 14. 7. 1945.

Bajtovo delovanje od konca vojne do priključitve Primorske k Jugoslaviji

Kmalu po vojni so oblasti zavzele do duhovnikov povsem drugačen odnos – duhovnike so delile na oblasti naklonjene in nenaklonjene. Že med vojno so aktivne duhovnike na strani Osvobodilne fronte (OF) z raznimi olajšavami začeli navezovati nase, da bi se oddaljili od ostalih duhovnikov. Kljub temu so tudi na duhovnike, naklonjene OF, ves čas gledali s sumičenjem in dvomom v odkritosrčen pristop k OF. Vsi duhovniki so postali sumljivi, celo tisti, ki so se med vojno dejavno vključili v NOB. Bajt, ki je bil med vojno predsednik NOO, je po vojni postal sumljiv, ker se je tej funkciji odpovedal in po mnenju partije začel delovati v nasprotju z ljudsko oblastjo.⁸ Tudi želje duhovnikov, da bi se udeležili javnega življenja, so bile sprejete z nezaupanjem.

Kljub vsesplošnemu nezaupanju oblasti do duhovnikov pa je ostal Bajt v presenetljivo dobrih odnosih z oblastmi, po drugi strani pa so dobre odnose z njim obdržali tudi duhovniki. Med severnoprimorskimi duhovniki sta bila za sodelovanje z oblastmi najbolj prizadevna Bajt in Edko Ferjančič, med južno primorskimi pa Virgil Šček.⁹ Edko Ferjančič¹⁰ je bil župnik v Kojskem in je bil že jeseni 1943 izvoljen najprej za tajnika Okrožnega NOO za Brda in Beneško Slovenijo. Novembra 1943 pa je postal predsednik novega Okrožnega odbora OF za Brda in Beneško Slovenijo.¹¹ Poleg tega je sodeloval z OF tudi na drugih področjih. Za reševanje sporov med koloni in gospodarji je bila jeseni 1944 postavljena paritetna komisija iz devetih članov (predstavniki gospodarjev, oblasti in kolonov), ki ji je predsedoval Ferjančič. Komisija je zaradi neuspešnosti kmalu prekinila z delom.¹² Kljub svojemu razvejanemu delovanju pa se je ob raznih opozorilih svojih nadrejenih večkrat umaknil in se odpovedal kakšni funkciji. Virgil Šček, ki si je veliko prizadeval za priključitev Primorske z Jugoslaviji, pa je že leta 1948 umrl in ni mogel zavzeti pomembnejše vloge med primorsko duhovščino naklonjeno novim oblastem. Najpomembnejšo vlogo pri komuniciranju z oblastmi je tako prevzel Bajt.

Vloga pri ustanavljanju društva duhovnikov članov OF

Slovenske oblasti so hotele čim več duhovnikov pridobiti na svojo stran, pri čemer je bila Primorska s svojim politično še neurejenim položajem zelo dovzetna. Veliko negotovost je povzročala tudi neurejena cerkvena uprava – pristojni škof za severno Primorsko je bil še vedno Carlo Margotti, ki je bival v coni A Julijske krajine v Gorici in je bil zaradi velikih težav pri prehajanju meje ter vizitacijah zelo malo prisoten v vsakdanjem življenju duhovnikov v coni B Julijske krajine. Njegov vpliv in komunikacija sta bila odvisna od obiskov duhovnikov v Gorici in dopisovanja. Z nastavitvijo dr. Franca Močnika¹³ za apostolskega administratorja septembra 1947 naj bi se cerkvena uprava uredila, vendar so jugoslovanske oblasti poskrbele za Močnikov izgon iz Jugoslavije in Primorska je bila vse do spomladi 1948, ko je bil za administratorja imenovan dr. Mihael Toroš, brez pristojnega administratorja.

Oblasti so lahko posegle tudi v cerkvene vrste – 22. oktobra 1947 je v Ajdovščini potekal sestanek duhovnikov članov OF, ki se ga je od duhovnikov treh primorskih administratur, goriške, pazinske in reške, udeležilo 22 od skupno 36 članov.¹⁴ Sestanka so se udeležili tudi podpredsednik Vlade Ljudske republike Slovenije (LRS) Marijan Breclj, sekretar verske komisije Jože Lampret ter Albin Dujc in Franc Perovšek iz goriškega okrajnega sekretariata.¹⁵ Na pobudo predstavnikov oblasti so sestavili pripravljalni odbor članov OF z nalogo, da stopi v stik z vsemi duhovniki v treh primorskih administraturah in čimprej pripravi skupni sestanek vseh duhovnikov. V pripravljalnem odboru so bili: predsednik Anton Bajt, tajnik Edko Ferjančič, Slavko Rejec, Janko Žagar, Lucijan Krajnik, Viktor Kos, Ivan Mezinec in Milan Grlj.¹⁶

Bajt se je v pripravljalnem odboru močno angažiral in večino dela opravil sam. Odbor je 25. oktobra 1947 poslal Izvršnemu odboru OF, Vladi LRS in okrajnemu sekretariatu OF Gorica pismo, v katerem so zaprosili za pomoč pri uresničevanju zastavljenih ciljev. Zaprosili so jih, naj se na pristojnih mestih zavzamejo za začasno enotno rešitev vprašanja cerkvene hierarhije v Slovenskem primorju v obliki neodvisne apostolske administrature.¹⁷ Pripravili so tudi okrožnico, namenjeno vsem duhovnikom in jo poslali posameznim dekanatom. Duhovniki so bili nad Bajtovimi in Fer-

⁸ PANG, *Okrajni komite KPS Vipava*, fasc. 1, Seznam duhovnikov in njihovo delovanje.

⁹ Virgil Šček, politik, narodnoobrambni delavec, poslanec, urednik in pisec (Trst, 1. 1. 1889 – Ljubljana, 6. 7. 1948).

¹⁰ Edvard (Edko) Ferjančič, (pseudonim Taras) (Vipava, 14. 3. 1898 – Kojsko, 19. 9. 1957).

¹¹ Uršič, *Javno delovanje*, str. 352.

¹² Uršič, *Javno delovanje*, str. 355.

¹³ Franc Močnik, apostolski administrator, profesor (Idrija, 26. 9. 1907 – Gorica, 4. 1. 2000).

¹⁴ NŠAL, *Društva in ustanove*, fasc. 50, Ustanovni občni zbor CMD 1949, str. 25.

¹⁵ AS 1931, mfs, SOVA – UNZ, serija U, 006, 6391.

¹⁶ AS 1931, mfs, SOVA – UNZ, serija U, 006, 6392-3.

¹⁷ AS 1931, mfs, SOVA – UNZ, serija U, 006, 6391.

jančičevimi načrti o sožitju med oblastjo in Cerkvijo ter pozitivno opredelitvijo ter sodelovanjem z oblastmi precej skeptični in se niso odzivali na njune pozive. Tako Ferjančič kot Bajt sta bila nad precej negativno in neodločno reakcijo duhovnikov precej razočarana, vendar pa nista obupala. Oblastem sta v svojih pismih zagotovila svoje sodelovanje in prizadevanje za vzpostavitev društva duhovnikov članov OF.

Duhovnike so od sodelovanja z Bajtom in Ferjančičem v pripravljalnem odboru odvrnile govoriče, da takšen odbor ne bo mogel delovati, saj je Močnik zagrozil udeleženi duhovnikom s suspenzijo.¹⁸ Močnik je tako obema novembra 1947 iz Gorice poslal opomin oziroma prošnjo, naj se politično ne udeležujeta, poleg tega naj ne podle-gata komunistični propagandi, ker bi bila v nasprotnem primeru lahko suspendirana.¹⁹ V odgovor je Ferjančič navedel, da se zdi organizacija OF korektna in da na sestankih duhovnikov članov OF ni govora o "narodni cerkvi ločeni od Vatikana".²⁰ Po grožnji s suspenzom se je Ferjančič za nekaj časa javno le umaknil iz pripravljalnega odbora društva duhovnikov OF, medtem ko je Bajt nadaljeval s svojim delom.

Kljub temu se je delo za ustanovitev društva nadaljevalo, pri čemer sta večino dela opravila Bajt in Ferjančič s pomočjo oblasti – poleg pisem, ki sta jih pošiljala duhovnikom, sta na pobudo oblasti začela obiskovati posamezne duhovnike in jih prepričevati, naj sodelujejo z oblastmi. Pri tem je bil aktiven predvsem Bajt. Uprava državne varnosti (UDV) mu je namreč naročila obiskovanje duhovnikov in redno poročanje o dogajanju v posameznih župniščih. Bajt je tako kot agent pod imenom Valjutin v rednih poročilih podajal jasno sliko o primorski duhovščini. Podrobno je opisoval pogovore, ki jih je imel z duhovniki, cerkovniki in celo z župnikovimi kuharicami. Z njegovo pomočjo in tudi ostalih duhovnikov, ki so jih pridobile oblasti, so bile te točno obveščene o pogovorih med duhovniki, o pogledih posameznih duhovnikov na oblast, govoricah, ki so krožile, in težavah, s katerimi so se duhovniki spoprijemali.²¹ Po drugi strani pa so oblasti Bajtu ves čas naročale, kakšne govoriče mora širiti, kaj mora duhovnikom predlagati na dekanjskih sestankih, kaj naročiti posameznim duhovnikom, posebno pa je moral bedeti nad duhovniki ob meji in posredovati novice, ki so jih ti imeli o slovenskih duhovnikih v zamejstvu.²²

Delovanje v Cirilmetodijskem društvu

Sredi maja 1948 je Bajt v toku priprav na nov odbor duhovnikov članov OF obiskal novega goriškega administratorja Toroša in mu izročil program odbora. Po podatkih UDV naj bi se Toroš strinjal z ustanovitvijo društva in ga tudi podprl.²³ Toroš je nato v svojem dopisu 23. junija 1948 pisno dovolil, da se smeta predsednik in tajnik pripravljalnega odbora povezati z goriškimi dekani v zvezi s propagando za sestanek. Bajt in Ferjančič sta poleg Toroša obiskala tudi Virgila Ščeka, Gabrijela Piščanca, Jožefa Glažarja in Ignacija Breitenbergerja.²⁴

Na sestanek so pripravili tudi duhovnike. Z njimi so se dogovorili, da bodo podprli Bajtove predloge in kandidatno listo.²⁵ Sestanek je potekal 2. julija 1948, pred njim pa se je dotedanji tajnik Ferjančič pisno odpovedal funkciji, zato so za zapisnikarja predlagali Slavka Rejca.²⁶ Na sestanku je bila podana razrešnica pripravljalnemu odboru in najavljene volitve v nov odbor, ki se je uradno imenoval Odbor duhovnikov OF za Slovensko Primorje.

V nov odbor sta bila izvoljena Gabrijel Piščanec kot predsednik in Bajt kot tajnik, poleg njiju pa so v odboru bili še Slavko Rejec, Milan Grlj, Ivan Meziniec in Franc Gantar.²⁷ Ob koncu sestanka je Bajt predlagal pripravo skupne resolucije. Večino resolucije je napisal že sam, zato so jo na sestanku duhovniki le še podprli. Podpisali so jo skoraj vsi duhovniki razen dveh, ki sta želela že pred glasovanjem zapustiti sestanek. Resolucija je potrjevala lojalnost duhovnikov do oblasti.²⁸ Bajt je 14. septembra 1948 prosil Toroša, naj potrdi odbor duhovnikov OF, kot je to naredil s pripravljalnim odborom. Toroš je odgovoril: "Dal sem vam priznanje, ki velja tudi za odbor, delajte naprej in mi pomagajte."²⁹ Ko je 2. julija 1948 v Ajdovščini potekala konferenca duhovnikov članov OF iz slovenskega dela Primorske, je Toroš izdal pisno dovoljenje, ki ga je poslal tajniku društva duhovnikov članov OF. V dopisu je navedel, da dovo-

18 AS 1931, mfs, SOVA – UNZ, serija A, 002, II002367.

19 AS 1931, mfs, SOVA – UNZ, serija A, 002, II002378.

20 AS 1931, mfs, SOVA – UNZ, serija A, 002, II0023790.

21 AS 1931, mfs, SOVA – UNZ, serija A in U.

22 AS 1931, mfs, SOVA – UNZ, serija A in U.

23 PANG, *Okrajni komite KPS Tolmin*, fasc. 8. Sestanek duhovnikov OF v Ajdovščini, 2. 7. 1948.

24 Bajt, Razvoj duhovniškega gibanja na Primorskem. *Nova pot*, leto I, št. 2, str. 45, 48; ŠAK, AANG, Pismo Toroša Ferjančiču, 23. 6. 1948; AS 1931, mfs, SOVA – UNZ, serija U, 004, 3707-8.

25 AS 1931, mfs, SOVA – UNZ, serija U, 004, 3665.

26 PANG, *Okrajni komite KPS Tolmin*, fasc. 8, Zapisnik plenuma okrajnega komiteja, 20. 12. 1948.

27 Franc Gantar (Godovič, 23. 9. 1920 – Godovič, 16. 9. 2003).

28 Pismo duhovnikov – članov OF iz Slovenskega primorja Izvršnemu odboru OF Slovenije. *Bilten*, leto I, št. 1, 4. 11. 1948; PANG, *Okrajni komite KPS Tolmin*, fasc. 8. Sestanek duhovnikov OF v Ajdovščini, 2. 7. 1948.

29 AS 1931, mfs, SOVA – UNZ, serija U, 006, 6020.

Pokrajinski sestanek CMD, zadnja vrsta od leve proti desni: Mirko Berce, Ignacij Breitenberger, Andrej Simčič, Franc Franke, Peter Likar, Aleksander Lestan, neznan, Dušan Bratina in Štefan Gnjezda. Sedijo v drugi vrsti: Vladimir Rijavec, neznan, neznan, Alfonz Zavrl, Anton Bajt in Florjan Hvala. V ospredju pa sedi Albin Bratina (Zapuščina Antona Bajta).

ljuje vsej podrejeni duhovščini goriške administrature, da se udeleži sestanka.³⁰ Za vstop duhovnikov v OF je bilo zelo pomembno Toroševo mnenje, saj so duhovniki potrebovali dovoljenje nadrejenega administratorja. Precej duhovnikov je zato čakalo, kako se bo administrator opredelil. Tako so vstopili v OF šele, ko jim je Bajt sporočil, da Toroše to dejanje odobrava.³¹

Bajt pa se je aktivno angažiral ne samo na Primorskem, ampak tudi v ostalem slovenskem prostoru. Tako je bil imenovan za sekretarja v Iniciativnem sekretariatu duhovnikov OF za celo Slovenijo, ki so ga na pobudo vladnih organov jeseni 1948 osnovali slovenski duhovniki, ki so simpatizirali z ljudsko oblastjo ali se dejavno udeležili NOB.³²

Odbor duhovnikov OF se je septembra 1949 preimenoval v Cirilmetodijsko društvo (CMD). Tudi revija Bilten, ki so jo do tedaj izdajali v okviru Odbora, se je takrat preimenovala v Novo pot.³³ Bajt je tako postal predsednik društva in zavzel pomembno funkcijo, kar je med primorskimi duhovniki povzročilo različne reakcije.

Odnosi z drugimi duhovniki

Bajt je s prevzemom predsedniškega mesta v CMD postal zelo pomembna osebnost v primorski Cerkvi. Njegovi dobri odnosi z oblastmi so bili pomembni tudi za druge duhovnike. Ker se je večina primorskih duhovnikov znašla v težavah pri svojem pastoralnem delovanju (oblasti so zavračale njihove prošnje za bivanje v posameznih župnijah, poučevanje verouka, gibanje v obmejnem pasu in dovoljenja za pobiranje bire), so se ti začeli obračati na Bajta. K njemu so prihajali duhovniki s prošnjami za materialno pomoč, popravila cerkva, dovoljenja za bivanje in poučevanje verouka, prišli pa so tudi ob težavah z lokalnimi oblastmi.³⁴ Bajt je duhovnikom svetoval glede dovoljenj, poleg tega pa je velikokrat tudi posredoval pri lokalnih oblasteh. Ko so se duhovniki obračali nanj glede materialnih dobrin, jim je posredoval vino, sveče, olje in druge potrebščine. Tako je npr. Milan Grlj pisal Bajtu in ga prosil, če mu lahko v Ljubljani priskrbi denar za popravila cerkve.³⁵ Velikokrat pa so se nanj obračali tudi glede pokojnin za stare in obnemogle duhovnike, ki so bili brez prihodkov in so bili v celoti odvisni od dobrote župljanov. Tako je Bajtu pisal prodekan v Kobaridu Ivan Kobal v zvezi s pokojnino za župnika Janeza Kalina, ki je, star čez 85 let in zelo bolan, vložil prošnjo za

³⁰ PANG, *Okrajni komite KPS Tolmin*, fasc. 8, Zapisnik plenuma okrajnega komiteja, 20. 12. 1948.

³¹ AS 1931, mfs, *SOVA – UNZ*, serija U, 004, 3667.

³² NŠAL, *Društva in ustanove*, fasc. 50, Ustanovni občni zbor CMD 1949, str. 25; Bajt: *Razvoj duhovniškega gibanja na Primorskem*, str. 49.

³³ Kurnjek, *Dnevno časopisje o duhovniških procesih na Slovenskem*, str. 42.

³⁴ *Zapuščina Antona Bajta*, Pisma duhovnikov.

³⁵ *Zapuščina Antona Bajta*, Pismo Milana Grlja, 18. 7. 1948.

Anton Bajt govori kot član delovnega predsedstva na ustanovnem občnem zboru CMD leta 1949 v Ljubljani. Levo od Antona Bajta je Jože Lampret (NŠAL, Društva in ustanove, fasc. 68).

stalno pokojnino na notranje ministrstvo, vendar vloge niso rešili.³⁶

Med drugim so se na Bajta obračali tudi glede aretacij duhovnikov in groženj z zaporno kaznijo, ki so bile pogoste predvsem ob meji, vendar pa je bilo to področje, kjer Bajt ni mogel veliko narediti.³⁷ Oblast mu je namreč naročila, naj odgovori, da niso nedolžni in da so sami krivi, ker delajo proti oblasti.³⁸ Poleg tega je duhovnikom svetoval, naj se vpišejo v CMD, saj bi s tem odpravili številne težave. Tako bi dovoljenja za poučevanja verouka dobili avtomatično, poleg tega bi jim lokalne oblasti posvečale manj pozornosti in jih ne bi kaznovale zaradi vsebine pridig, izvedenih procesij ter izgovorjenih besed *"proti ljudski oblasti"*. Bajt je kmalu pridobil sloves duhovnika z dovolj dobrimi odnosi z oblastmi, da lahko posreduje za vse duhovnike na Primorskem.³⁹

Oblasti so Bajtu v želji, da bi vplival na čimveč duhovnikov, dodelile avto in denarno pomoč, ki so jo dobili tudi drugi funkcionarji duhovniki v CMD. Bajt se je vozil po Primorski in Istri ter poskušal pridobiti duhovnike za članstvo.⁴⁰ Poleg posameznih duhovnikov je obiskoval tudi redne dekanijske konference in opozarjal duhovnike na obnašanje, da ne bi imeli težav z oblastjo. Opozarjal jih je, naj ne nasprotujejo udarniškem delu

in naj preložijo mašo na drugo uro. Priporočal jim je tudi udeleževanje na sestankih CMD in s tem možnost pridobitve raznih potrebnih dovoljenj.⁴¹

Odnos z apostolskim administratorjem dr. Mihaelom Torošem

Bajt je odigral pomembno vlogo tudi pri stikih oblasti s Torošem. Ko je bil Toroš nastavljen za apostolskega administratorja, je dogovarjanje oblasti z njim prevzel Bajt. Toroš, ki je sam poudarjal, da bi bil rad v dobrih odnosih z oblastmi in je hotel zagotoviti svojim duhovnikom čim več pravic in jim omogočiti pastoralno delovanje, je sprejel Bajtovo posredovanje brez večjih težav: *"Župnik Bajt je moja desna roka in mi veliko pomaga"*⁴² Toroš, ki je bil na začetku administrovanja nastanjen še v Poreču, je preko Bajta urejal vse za svojo preselitev na Kostanjevico. V nadaljevanju pa je preko Bajta sporočal oblastem tako prošnje kot zahteve. Tako je zaprosil Bajta, naj posreduje pri Vladi LRS za odobritev ustanovitve malega semenišča goriške administrature, ki naj bi imelo sedež v Svetem Križu (sedaj Vipavski križ) v Vipavski dolini.⁴³ Bajtu samemu pa je predlagal, da bi sprejel mesto rektorja, kar bi omogočilo ustanovitev semenišča.⁴⁴ Toroš je bil prepričan, da bi oblasti v

³⁶ *Zapuščina Antona Bajta*, Pismo Ivana Kobala, 12. 10. 1948.

³⁷ AS 1931, mfs, *SOVA – UNZ*, serija U, 005, 5891.

³⁸ AS 1931, mfs, *SOVA – UNZ*, serija U, 004, 3706-7.

³⁹ AS 1931, mfs, *SOVA – UNZ*, serija U, 004, 3706.

⁴⁰ AS 1931, mfs, *SOVA – UNZ*, serija U, 005, 5866.

⁴¹ AS 1931, mfs, *SOVA – UNZ*, serija U, 005, 5306.

⁴² AS 1931, mfs, *SOVA – UNZ*, serija U, 004, 3169.

⁴³ *Zapuščina Antona Bajta*, Pismo Toroša Bajtu, 2. 6. 1948.

⁴⁴ AS 1931, mfs, *SOVA – UNZ*, serija U, 004, 3646, 6. – 9. 7. 1948.

tem primeru dovolile delovanje malega semenišča, do česar je leta 1952 tudi dejansko prišlo.

Bajt je bil koristen tako za Toroša kot za oblasti, saj so te v zameno za Toroševo dobro sodelovanje z oblastmi, ki je bilo nagrajeno z denarnim vsotami, dovoljenji za poučevanje verouka in drugim, postavljale Torošu zahteve, ki jih je v zameno moral izpolniti. Tako je ob pogajanjih za ustanovitev malega semenišča Bajt zahteval od Toroša, da izda duhovnikom okrožnico s priporočilom lojalnosti do ljudske oblasti.⁴⁵ Toroš, ki je bil kljub dveletnemu bivanju v Poreču še vedno brez jugoslovanskega državljanstva, je tako tudi v zvezi s tem iskal pomoč pri Bajtu. Aprila 1950 je vložil prošnjo za pridobitev državljanstva, pri tem pa apeliral na Bajta in Lampreta, naj pospešita postopek.⁴⁶ Odvisnost vseh duhovnikov od Bajta je Toroš jasno poudaril z besedami: *"Moji duhovniki v goriški administraturi so odvisni od gospoda Bajta. On urejuje vsa vprašanja med oblastjo in med menoj. Jaz priporočam vsakemu, da se najprej obrne na njega."*⁴⁷

Nemogoč položaj Toroša, ki je bil v tem času dejansko v podrejenem položaju glede Bajta, in mu nikakor ni prijal, so sčasoma uredili, saj so ugotovili, da je boljši neposreden stik s Torošem. Namesto Bajta je s Torošem komuniciral poročnik UDV Hilbert Kamil, vendar pa so se stiki zaradi možnih sankcij s strani Vatikana proti Torošu odvijali v tajnosti. Bajt je kljub temu še vedno ostal vez med oblastmi in Torošem, predvsem pa ga je povezoval s CMD.⁴⁸

Bajtova ekskomunikacija in prizadevanja za ureditev položaja

Bajtovo delovanje v okviru duhovniškega društva CMD pod okriljem oblasti za Cerkev ni bilo sprejemljivo. Društvo bi namreč morala potrditi jugoslovanska škofovska konferenca, ki je duhovnikom prepovedovala članstvo v nepotrjenem društvu. Ker duhovniško društvo ni imelo privoljenja cerkvenih oblasti, je Cerkev začela s postopkom, ki naj bi uredil situacijo glede društva, v končni fazi pa je prišlo do Bajtove ekskomunikacije (izobčenja).

Koncilski kongregacija v Vatikanu je najprej 12. aprila 1949 prepovedala Bilten – mesečnik duhovnikov članov OF.⁴⁹ Bajt je prepoved duhovnikom razlagal kot vpliv delovanja emigrantov, ki naj bi imel izključno *"reakcionarno"* politično ozadje. Poleg tega je Bajt duhovnike opozarjal, da so

članki v Biltenu političnega značaja in se ne dotikajo obstoječih verskih in moralnih nauk. Nekateri duhovniki so po dekretu vrnili Bilten, drugi so ga še vedno prejemali, vendar pa polovica ni poravnala naročnine.⁵⁰ Da bi poskušali urediti situacijo glede Biltena, so oblasti junija 1949 poslale delegacijo duhovnikov članov OF v Beograd k vatikanskemu zastopniku Josephu Hurleyju, da bi mu izročila spomenico.⁵¹ Obisk delegacije je bil neuspešen, saj Hurley ni hotel sprejeti cele delegacije, ampak le posamezne člane, ki so mu nato izročili spomenico.⁵² Sveti sedež je vztrajal pri svojih zahtevah in ni preklical dekreta. Tako je 10. decembra 1949 koncilski kongregacija zagrozila z ekskomunikacijo Antonu Bajtu, Jožetu Lampretu in Viktorju Mercu, ker niso prenehali s pisanjem v glasilu društva.

Ko je CMD začelo namesto Biltena izdajati Novo pot, so z novim dekretom 15. februarja 1950 prepovedali vsako pisanje v dnevnikih, brošurah in periodičnih listih, urejanje ali propagiranje političnih društev med duhovniki. Opomine je dobilo šest duhovnikov: Anton Bajt, Jože Lampret, Stanislav Pavlič, Alojzij Ostrc, Viktor Merc in Janko Verbajnshek, ki pa je v tem času že umrl.⁵³ Opozorjeni so bili, naj prenehajo z delovanjem v CMD, sicer bo sledila ekskomunikacija. Koncilski kongregacija je o tem obvestila tudi pristojne apostolske administratorje. Po prejemu opominov sta se Osterc in Pavlič kmalu oddaljila od društva in prenehala z delovanjem v njem.⁵⁴

Bajt je še naprej neprekinjeno deloval v društvu, vendar pa je jugoslovanska škofovska konferenca v Zagrebu v času od 25. do 27. aprila 1950 sklenila, da se ni primerno včlaniti v društvo, ki ni potrjeno od škofovske konference. Bajt je tako dobil dekret koncilski kongregacije, ki mu ga je 22. maja 1950 prinesel župnik Franc Srebrnič.⁵⁵ Dokument mu je naročal, da mora v roku enega tedna po prejemu dekreta pisno sporočiti, če se je držal opomina. V kolikor tega ne bi storil, bi bil ekskomuniciran. Bajt se je posvetoval z oblastmi, ki so v ekskomunikacijskih dekretih videle veliko

⁴⁵ AS 1931, mfs, SOVA – UNZ, serija U, 005, 5890.

⁴⁶ Zapuščina Antona Bajta, Pismo Toroša Bajtu, 25. 5. 1950.

⁴⁷ AS 1931, mfs, SOVA – UNZ, serija U, 004, 3489.

⁴⁸ AS 1931, mfs, SOVA – UNZ, serija A, 012, II0018005.

⁴⁹ AS 1931, mfs, SOVA – UNZ, serija A, 012, II0017100.

⁵⁰ NŠAL, Društva in ustanove, fasc. 50, Ustanovni občni zbor CMD 1949, str. 27-28.

⁵¹ NŠAL, Škofje, Anton Vovk, fasc. 75, 4.

⁵² Delegacija slovenskih katoliških duhovnikov članov OF pri zastopniku vatikanske države. Bilten, leto II, št. 7, 15. 7. 1949.

⁵³ Stanislav Pavlič (Stari trg pri Ložu, 16. 3. 1920 – Ljubljana, Trnovo, 25. 12. 1991). Alojzij Ostrc (Maribor, 3. 4. 1900 – Maribor, 13. 7. 1980). Viktor Merc (Sv. Trojica v Halozah, 9. 12. 1912 – Ljubljana, 26. 4. 2001). Janez Verbajnshek (Križevci pri Ljutomeru, 8. 12. 1892 – Lendava, 21. 1. 1950).

⁵⁴ AS 1931, mfs, SOVA – UNZ, serija A, 012, II0017098.

⁵⁵ Franc Srebrnič (Medana, 27. 6. 1916 – Medana, 25. 5. 1985).

Ignacij Breitenberger in Anton Bajt – člana delovnega predsedstva na občnem zboru CMD leta 1952 v Ljubljani (NŠAL, Društva in ustanove, fasc. 67).

nevarnost za CMD in ga napotile k Torošu.⁵⁶ Ta naj bi mu napisal zagovor, kako dober in zvest duhovnik je, še posebej pa bi moral poudariti, da je kot goriški administrator sam pregledal dotodanje delovanje društva in ni našel ničesar, kar bi škodovalo Cerkvi, saj je bilo delo CMD vedno v korist Cerkve.⁵⁷

Bajt je kljub opominom in grožnji z ekskomunikacijo vztrajal v društvu, saj je bil prepričan, da bodo oblasti in Toroš preprečile sankcije, do česar pa ni prišlo. Koncilska kongregacija je z odlokom 30. avgusta 1950 Bajta izobčila, poleg njega pa še Jožeta Lampreta in Viktorja Merca.⁵⁸ Oblasti so bile ob ekskomunikaciji prizadete, zato so jo poskušale prikriti, saj bi lahko povzročila množičen izstop duhovnikov iz društva.⁵⁹ To so hoteli na vsak način preprečiti. Tako Bajt kot Lampret sta se v zvezi z dekreti posvetovala z oblastmi in od njih prejela navodila, po katerih sta se potem ravnala. Oblasti so pripravile načrt, po katerem naj bi izvedli uspešno "protiakcijo s ciljem onemogočiti tako sovražno delovanje višjih cerkvenih dostojan-

stvenikov in omogočiti izvolitev Bajta ponovno za predsednika CMD", vendar pa se načrti oblasti niso izšli in ekskomunikacijski dekreti so ostali veljavni.

Kmalu je vsebina dekretov pricurrljala v javnost, Bajt pa je še vedno bival v svoji župniji v Šmarjah. Duhovniki k njemu niso več prihajali, tako da ni bil podrobno seznanjen z mnenjem ostalih duhovnikov o neugodni situaciji. Med duhovniki je vladala precejšnja negotovost, saj ni bilo povsem jasno, kakšne namene ima goriški administrator Toroš.⁶⁰ Ta je bil na Bajta jezen zaradi težav z Vatikanom, tako da ga je grajal zaradi nastopa na občnem zboru CMD in nespoštovanja prepovedi.⁶¹ Toroš je povabil Bajta na pogovor in mu predlagal možne rešitve. Prva možnost je bila, da bi Bajt ostal na svojem mestu v Šmarjah in nadaljeval s svojo duhovniško službo, pri čemer pa bi ga moral Toroš javno obsoditi, da sam ne bi imel težav. Druga možnost je bila, da Bajt izpolni zahteve koncilske kongregacije, tretja možnost pa je predvidevala Bajtovo preselitev v mesto, kjer bi ostal duhovnik po nazivu, ne bi pa več opravljal duhovniške službe.⁶² Pred dokončno odločitvijo se je Toroš posvetoval z zastopniki Vlade LRS v Novi Gorici. Kmalu je tudi dobil pismo z nunciature z

⁵⁶ AS 1931, mfs, SOVA – UNZ, serija A, 012, II0017981; NŠAL, Društva in ustanove, fasc. 53. 1. seja glavnega odbora CMD, dne 25. 10. 1950, v Ljubljani.

⁵⁷ AS 1931, mfs, SOVA – UNZ, serija A, 012, II0017982.

⁵⁸ NŠAL, Škofje, Jožef Pogačnik, fasc. 103. CMD, Oris zgodovine duhovniškega društva CMD v Sloveniji, str. 4; Dornik, Duhovnik in revolucionar, nekaj postaj na življenjski poti Jožeta Lampreta (Borec, 42 (1990)), str. 941.

⁵⁹ AS 1931, mfs, SOVA – UNZ, serija U, 004, 4504.

⁶⁰ AS 1931, mfs, SOVA – UNZ, serija A, 012, II0017566.

⁶¹ AS 1931, mfs, SOVA – UNZ, serija A, 012, II0017882.

⁶² AS 1931, mfs, SOVA – UNZ, serija A, 012, II0017882.

naročilom, naj uredi Bajtov položaj v župniji.⁶³ Na nunciaturi so bili namreč obveščeni o ponovni Bajtovi izvolitvi na položaj predsednika CMD in njegovem govoru na občnem zboru.⁶⁴

Oblasti so Toroša v času odločanja o Bajtovem položaju še bolj nadzorovale kot običajno in ga poskušale prepričati, naj dovoli Bajtu normalno opravljanje duhovniške službe zaradi ugleda CMD. Toroš je bil 1. oktobra 1950 na obisku pri Silviju Oddiju v Beogradu, kjer ga je ta grajal zaradi sodelovanja s CMD in posledičnega povečevanja diferenciacije med ordinariji.⁶⁵ Poleg tega je imel Oddi v rokah dokaz, da se Bajt ni pokoril zahtevam in opustil delovanja v CMD.⁶⁶ Po tem obisku je Toroš obvestil oblasti, da ne more več popuščati Bajtu.⁶⁷ Kljub temu je konec oktobra zaradi zagotovil slovenskih oblasti, da ne bodo dovolili njegove odstranitve z mesta goriškega ordinarija, ponovno pripravil zagovor za Bajta in Lampreta.⁶⁸

Zaradi vse bolj nevzdržnega položaja in negotovosti je Toroš 27. novembra 1950 poslal Bajtu pismo z ukazom, naj od 2. decembra 1950 dalje opusti vsako duhovniško in pastirsko službo. Istočasno je imenoval za nadomestnega vikarja Aleksandra Lestana iz Velikih Žabelj, ki pa službe v Šmarjah ni prevzel in je ostal v Žabljah. Bajt je namreč kljub pismu ostal v Šmarjah in opravljal obrede. Toroš je 28. novembra ponovno poslal Bajtu in mu sporočil, da je prejel originalno pismo o ekskomunikaciji. Istočasno mu je po kanonih cerkvenega zakona prepovedal mašniška opravila. Z decembrom 1950 je Toroš dokončno prenehal podpirati Bajta. Na obisku pri Vovku je izjavil, da je naredil vse za Bajta, *"ki pa je velik revež, saj ga oblasti držijo v kleščah in si ne more pomagati"*.⁶⁹ Toroš je nato izdal okrožnico, v kateri je pojasnil, da opravlja Bajt dušnopastirske posle na svojo odgovornost in brez njegovega privoljenja, kar je med goriško duhovščino sprožilo plaz ogorčenja.⁷⁰

Oblastni organi so v želji, da bi Bajt ostal župnik v Šmarjah in ohranil mesto v CMD, izvedli akcijo med šmarskimi verniki. S pomočjo vaških veljakov so poskušali zbrati čimveč podpisov v podporo Bajtu, da bi tako na željo svojih vernikov ostal župnijski upravitelj.⁷¹ Spomenica, ki so jo podpisali šmarski verniki, je bila vnaprej sestavljena na oblastnih organih, verniki pa so jo le

podpisali. Med verniki so se glede vsebine pojavili pomisleki le pri izjavi, da razen Bajta ne sprejmejo drugega župnika. Akcija je bila sicer organizirana z namenom prepričati cerkvene kroge, da je bila to izključno ideja vernikov.⁷²

Oblastni organi so med duhovnike razširili prepričanje, da gre pri ekskomunikaciji za politični ukrep.⁷³ Hkrati pa se je oblast začela zavedati, da bo Bajt kot ekskomuniciran duhovnik škodoval ugledu CMD, zato je sprožila akcijo za preklic ekskomunikacije.⁷⁴ Jože Lampret je na Kostanjevici obiskal Toroša in ga prosil za pisni zagovor, ki bi ga v Vatikan odnesel Leopold Edgar.⁷⁵ Toroš je to odklonil, ker ne bi koristilo akciji, ampak bi kvečjemu škodovalo njemu samemu. Edgar naj bi v Vatikan odpotoval 19. januarja 1951, a do tega ni prišlo.⁷⁶ Med duhovniki je prevladovalo mnenje, da se bo moral Bajt, če Edgar iz Vatikana ne prinese preklica ekskomunikacijskih dekretov, umakniti iz duhovniške službe. Pereče vprašanje pa je zaradi Bajtove prepovedi opravljanja verskih obredov predstavljala tudi neveljavnost Bajtovih krstov, porok in spovedi, ki bi jih morali duhovniki še enkrat opraviti. Toroš je, da bi preprečil neveljavne obrede, v Šmarje poslal Jožeta Petriča, ki je potem opravljal večino obredov in vodil mašo. Kljub temu je Bajt vztrajal na svojem mestu in še naprej opravljal nekatera duhovniška opravila.⁷⁷

Toroševa okrožnica o prenehanju duhovniške službe Bajta je med duhovniki povzročila vznemirjenje, vendar pa zaradi močne propagande ni bilo javne razprave. Izjema je le Ferjančič, ki je izdal okrožnico o Bajtovi ekskomunikaciji in pri tem navedel, da se Bajt ne skriva za Torošem ter javno na lastno odgovornost in željo vernikov nadaljuje z izvrševanjem duhovniške službe v Šmarjah.⁷⁸

Po dokončno razjasnjem Bajtovem položaju je ostalo odprto še vprašanje predsednikovanja v CMD. Na tretji seji glavnega odbora CMD 29. marca 1951 se je Bajt predsedniškemu mestu odpovedal. Ker pa ga z njegovega mesta niso mogli razrešiti takoj, saj je to lahko storil le občni zbor, je uradno ostal predsednik, predsedniške posle pa je opravljal Matija Medvešek.⁷⁹ Po razrešitvi z mesta predsednika je Bajt ostal dejaven član CMD. Poleg

⁶³ AS 1931, mfs, SOVA – UNZ, serija A, 012, II0017939, II0017992.

⁶⁴ AS 1931, mfs, SOVA – UNZ, serija A, 012, II0017992.

⁶⁵ AS 1931, mfs, SOVA – UNZ, serija A, 012, II0017923.

⁶⁶ AS 1931, mfs, SOVA – UNZ, serija A, 012, II0017888.

⁶⁷ AS 1405, *Osební fond Jože Lampret*, fasc. 1, 4, Zapiski iz razgovorov delegacije CMD pri VK, 24. 12. 1953.

⁶⁸ AS 1931, mfs, SOVA – UNZ, serija A, 012, II0017888.

⁶⁹ AS 1931, mfs, SOVA – UNZ, serija A, 012, II0017894.

⁷⁰ ŠAK, *AANG*, Mihael Toroš, Okrožnica 2/51, 2. 1. 1951.

⁷¹ AS 1931, mfs, SOVA – UNZ, serija U, 004, 4503, jesen 1950.

⁷² AS 1931, mfs, SOVA – UNZ, serija U, 004, 4503, jesen 1950.

⁷³ AS 1931, mfs, SOVA – UNZ, serija A, 012, II0017843.

⁷⁴ AS 1931, mfs, SOVA – UNZ, serija A, 012, II0017843.

⁷⁵ Josip Leopold Edgar, prior kartuzijanskega reda v Pletterjah (Temišvar v Romuniji, 17. 1. 1881 – Pletterje, 18. 5. 1977).

⁷⁶ AS 1931, mfs, SOVA – UNZ, serija A, 012, II0017894.

⁷⁷ AS 1931, mfs, SOVA – UNZ, serija A, 012, II0017844.

⁷⁸ AS 1931, mfs, SOVA – UNZ, serija A, 012, II0017561.

⁷⁹ NŠAL, *Društva in ustanove*, fasc. 53, III. Redna seja GO CMD; 29. 3. 1951. Matija Medvešek, dotedanji tajnik društva (Sevnica, 2. 1. 1898 – Dol pri Hrastniku, 20. 8. 1970).

Anton Bajt govori na občnem zboru CMD leta 1951 v Ljubljani (NŠAL, *Društva in ustanove*, fasc. 68).

tega je bil še vedno dejaven v politiki, poskušal pa je tudi doseči odvezo od ekskomunikacije. Koncilska kongregacija je Torošu posredovala zahteve, ki bi jih moral Bajt izpolniti: zahtevali so obsodbo CMD in duhovne vaje v samostanu. Bajt v to ni privolil. Kongregacija je zahtevala tudi Bajtovo pojasnilo, zakaj je po ekskomunikaciji še opravljal duhovniško službo in zakaj se je v tem času še udeleževal sej CMD. Bajt se ni bil pripravljen podrediti postavljenim zahtevam, Toroš pa je njegov zagovor poslal v Vatikan.⁸⁰

Za preklic ekskomunikacije je poskušal Bajt narediti čimveč. Med drugim je v letu 1954 pripravljaval potovanje v Rim, kjer naj bi obiskal koncilsko kongregacijo in zaprosil za odvezo od ekskomunikacije. Duhovniki, na katere se je obrnil glede priporočil v Rimu, so mu v prvi vrsti svetovali, naj se v celoti podredi zahtevam kongregacije, predvsem pa, naj se čim bolj oddalji od CMD, česar pa Bajt ni storil. Ostal je aktiven član CMD. Njegovo pot v Rim in pa ureditev njegovega položaja so podpirali tudi duhovniki v zamejstvu. Redno so mu pisali s priporočili, naj se podredi zahtevam Vatikana in se pokori, da bo lahko opravljal službo duhovnika.⁸¹ Bajt je za svoje potovanje v Rim zaprosil za priporočilo tudi To-

roša, vendar je ta od njega zahteval, naj se odpove članstvu v CMD, kar pa je Bajt zavrnil. Tako je ostal brez priporočila. Slovenske oblasti so Bajtu potovanje omogočile, saj ni imel nikakršnih težav pri prehodu meje kot tudi ne s potnim listom ali italijanskim vizumom, poleg tega pa je v Rimu obiskal tudi jugoslovanskega veleposlanika. Bajt je tako junija 1954 odpotoval v Rim, kjer je obiskal koncilsko kongregacijo, tu ga je sprejel tajnik msgr. Roberti, s katerim sta razpravljala o odvezi od ekskomunikacije. Ta mu je ravno tako postavil zahtevo, naj se odpove članstvu v CMD, na kar mu je Bajt odgovoril: *"da bi delal proti svoji vesti, če bi iz društva izstopil"*. Po končanem razgovoru je bil Bajt prepričan, da se bo njegov položaj uredil, kljub temu da mu ni Roberti dal nobenih zagotovil. Preko posrednikov pa ga je kongregacija obvestila, naj ponovno pošlje izjavo o pokornosti in priporočilo Toroša za ureditev položaja.⁸² Po povratku je Bajt obiskal Toroša, ki je napisal priporočilo in obenem določil Franca Srebrniča začasnega vikarja namestnika v Šmarjah, da ne bi bilo težav z iregularnostjo obredov.⁸³

Bajtov odhod v Ljubljano

Bajtov neurejen položaj duhovnika oziroma njegovo bivanje v župniji kljub ekskomunikaciji je Toroša hudo bremenilo, saj bi moral takšnega duhovnika odstraniti in na njegov položaj nastaviti drugega, ki bi lahko opravljal vso pastoralno dejavnost. Bajt se je zato obrnil na civilne oblasti, ki so mu poskušale najti delovno mesto neke v Sloveniji. Oblasti so tako po znanih podatkih septembra 1954 ponudile Bajtu delovno mesto na Tajništvu za prosveto in kulturo oziroma gimnazijo v Murski Soboti, v obeh primerih je šlo za poučevanje latinščine.⁸⁴ Bajt s ponudbama ni bil zadovoljen, kajti v začetku leta 1955 je napisal prošnjo za delovno mesto bibliotekarja v Narodni in univerzitetni knjižnici v Ljubljani, kjer je službo kasneje tudi dobil.⁸⁵ Iz Šmarij, kjer ga je nadomestil od Toroša na novo imenovani župnik Slavko Rejec, se je tako 18. novembra 1958 preselil na Bogišičevo ulico v Ljubljano, v manjše kletno stanovanje brez vode in sanitarij, s seboj je vzel tudi gospodinjo, tako da je moral oblasti zaprositi, če mu lahko dodelijo manj vlažno in malce večje stanovanje. Bajt je tako vse do svoje smrti 26. avgusta 1998 ostal v Ljubljani, kjer je še vrsto let delal v Narodno univerzitetni knjižnici in je v letu 1964 celo postal vodja centralnih katalogov.

⁸² *Zapuščina Antona Bajta*, Moje delo za razrešitev ekskomunikacije.

⁸³ *Zapuščina Antona Bajta*, Obisk pri dr. Torošu na Koštanjevi.

⁸⁴ *Zapuščina Antona Bajta*, Prosvetna služba, dopisi.

⁸⁵ *Zapuščina Antona Bajta*, Prošnja za namestitvev.

⁸⁰ *Zapuščina Antona Bajta*, Razgovor s Torošem na Koštanjevi, 7. 1. 1952, 21. 1. 1952.

⁸¹ *Zapuščina Antona Bajta*, Pisma Vladislava Bavdaža.

Kljub novemu načinu življenja pa je Bajtu še vedno ležala na duši ekskomunikacija. Možnosti za ureditev oziroma preklic so bile dane šele v šestdesetih letih, ko so se odnosi med oblastjo in Cerkvijo do neke mere otoplili in je celo prišlo do podpisa Protokola med Vatikanom in jugoslovanskimi oblastmi, kjer sta obe strani pokazali nekaj interesa in v določenih stvareh popustili. S strani Cerkve je bil tako med drugimi spremembami preklic ekskomunikacije, ki so jo tako slovenske kot jugoslovanske oblasti zelo želele, saj so ga na številnih pogovorih s cerkvenimi predstavniki omenjale in ga postavljale kot pogoj za dogovor glede drugih zadev. Toroš je 29. decembra 1963 po hudi boleznini umrl, kar je situacijo precej spremenilo, saj sta se Bajt in Toroš v petdesetih letih razšla v sporu. Toroš je s strani Vatikana kot tudi ostalih slovenskih cerkvenih predstojnikov imel veliko težav, ker je bil Bajt nastanjen še vedno v župniji – kljub ekskomunikaciji. Poleg tega sta se jeseni 1959 sprla, ko je Bajt večkrat obiskal Šmarje v času pred birmo in so tamkajšnji prebivalci protestirali proti Torošu: *"Da tisti, ki je spravil iz Šmarj ljudskega župnika Bajta, ne bo birmoval v Šmarjah"*. Čeprav je zelo verjetno, da so to akcijo mladincev, spodbudile oblasti, je Toroš očital Bajtu, da dela zmedo in ščuva ljudi proti njemu.⁸⁶ Toroša je zamenjal dr. Janez Jenko, ki je postal apostolski administrator za Slovensko primorje v Kopru in je tako obema Bajtu in Lampretu podelil 2. in 3. novembra 1966 odvezo od ekskomunikacije.⁸⁷

VIRI IN LITERATURA

ARHIVSKI VIRI

ARS – Arhiv Republike Slovenije

AS 1405 – Osebni fond Jože Lampret.

AS 1931 – Republiški sekretariat za notranje zadeve, mfs – mikrofilingi, SOVA – UNZ.

NŠAL – Nadškofijski arhiv Ljubljana

Društva in ustanove.

Škofje: Anton Vovk, Jožef Pogačnik.

PANG – Pokrajinski arhiv v Novi Gorici

Okrajni komite KPS Tolmin.

Okrajni komite KPS Vipava.

ŠAK – Škofijski arhiv Koper

AANG – Apostolska administratura Nova Gorica, Mihael Toroš.

Zapuščina Antona Bajta.

SERIJSKE PUBLIKACIJE

Bilten Iniciativnega sekretariata duhovnikov članov OF pri IO OF Slovenije, 1948, 1949.

Primorski dnevnik, 1946.

Nova pot, 1949.

Soški tednik, 1945.

LITERATURA

Čipić Rehar, Marija: Odbor duhovnikov članov OF oziroma Cirilmetodijsko društvo na Primorskem v letih 1947–1952. *Kronika*, 53, 2005, str. 91–106.

Dornik, Marija: Duhovnik in revolucionar, nekaj postaj na življenjski poti Jožeta Lampreta. *Borec*, 42, 1990, št. 10–11, str. 912–945.

Kurnjek, Branko; Maučec, Marjan; Mozetič, Iztok: *Dnevno časopisje o duhovniških procesih na Slovenskem 1945–1953*. Ljubljana : Inštitut za zgodovino Cerkve (Acta ecclesiastica Sloveniae 21), 1999.

Otrin, Blaž: *V spomin in opomin. Osebni zapisi škofa Antona Vovka od 1945 do 1953*. Ljubljana : Družina, 2003.

Perovšek, France: *Moja resnica : spominski utrinki iz delovanja po letu 1945 na Primorskem in v Ljubljani*. Ljubljana : Društvo piscev zgodovine NOB Slovenije, Koper : Artis, 1997.

Primorski slovenski biografski leksikon (PSBL), 15. zvezek. Gorica : Goriška Mohorjeva družba, 1989, str. 520–521.

Režek, Mateja: Jugoslavija, Vatikan in katoliška cerkev : (1949–1953). *Jugoslavija v hladni vojni* (ur. Jasna Fischer et al.). Ljubljana : Inštitut za novejšo zgodovino, Toronto : University, 2004, str. 375–387.

Tavano, Luigi: L'arcivescovo C. Margotti e la chiesa goriziana di fronte alla guerra ed ai movimenti di liberazione. *I cattolici isontini nel XX secolo, III. parte. Il goriziano fra guerra, resistenza e ripresa democratica (1940–1947)*, uredil Ciro Nigris. Gorizia : Istituto di Storia Sociale e Religiosa, 1987, str. 103–186.

Uršič, Ivanka: Javno delovanje briškega duhovnika Edka Ferjančiča. *Briški zbornik*, uredil Peter Stres. Dobrovo : Občina Brda, 1991, str. 348–366.

Vovk, Anton: *V spomin in opomin. Osebni zapisi škofa Antona Vovka od 1945 do 1953*. Ljubljana : Družina 2003.

Žokalj-Jesih, Bojana in drugi: *Bili so Čedermaci, primorski duhovniki od konca prve do konca druge svetovne vojne*. Ljubljana : Svobodna misel, 1996.

⁸⁶ *Zapuščina Antona Bajta*, Dopisovanje Toroša in Bajta.

⁸⁷ AS 1211, *KOVS*, fasc. 112. Poročilo Antona Bajta in Jožeta Lampreta o rehabilitaciji.

 R I A S S U N T O

Anton Bajt ed il suo ruolo negli avvenimenti del dopoguerra nella Chiesa cattolica della Primorska (il Litorale sloveno)

Nell'articolo vengono presentate la vita e l'opera del sacerdote della Primorska (il Litorale sloveno) Anton Bajt, con particolare attenzione alla sua azione nel periodo tra la fine della Guerra alla metà degli Anni Cinquanta, quando smise di essere un sacerdote ed accettò un posto di lavoro laico a Lubiana.

Bajt fu ordinato sacerdote al tempo della dominazione italiana nella Primorska e, vista la sua forte coscienza slovena, si scontrò più volte con le pressioni tese a italianizzare la vita religiosa. Le difficoltà e gli scontri con le autorità fasciste lo portarono dunque a partecipare alla NOB (Lotta di liberazione nazionale), tanto che anche dopo la fine della guerra rimase in buoni rapporti con le nuove autorità comuniste. Di fatto entrò a far parte degli organi della nuova autorità e si impegnò a fondo per l'instaurazione di buoni rapporti tra essa e la Chiesa.

Divenne uno degli elementi chiave della società di sacerdoti che le autorità fondarono per poterli controllare meglio. Dapprima fu attivo nell'asso-

ciazione dei sacerdoti membri dell'OF (Fronte di Liberazione) e nel Comitato di Iniziativa per la preparazione di una nuova associazione di sacerdoti, che con la creazione nel settembre del 1949 prese il nome di Società Cirillometodiana. Bajt convinse i sacerdoti a entrare nell'associazione, fece in modo che godessero di alcuni vantaggi materiali, indiceva le riunioni e visitava regolarmente i confratelli nel territorio della Primorska, informando degli incontri l'Ufficio di sicurezza nazionale: in questo modo le autorità erano esattamente a conoscenza di ciò che facevano e pensavano i sacerdoti.

Le autorità ecclesiastiche non poterono tollerare un tale comportamento e indissero un processo a suo carico. In numerose occasioni lo avvertirono e lo minacciarono di scomunica, tuttavia Bajt non fu disposto ad accettare le loro richieste, finché a metà degli Anni Cinquanta non fu definitivamente scomunicato. Dopo la scomunica era molto deluso e per molti anni aveva cercato di fare abiura, pur non essendo disposto a rinunciare a far parte dell'Associazione Cirillometodiana, una delle condizioni perché la scomunica fosse tolta. Dopo lunghe richieste la scomunica fu tolta solo nel 1966, quando egli svolgeva già da molto tempo un lavoro laico.

A metà degli Anni Cinquanta Bajt, che non poteva più servire come sacerdote, si trasferì a Lubiana, dove trovò un'occupazione presso la Biblioteca Nazionale ed Universitaria, che svolse fino alla pensione.